

Latvijas diplomāti par mūsu ārpolitikas simtgadi

Recenzija par grāmatu: Mārtiņš Drēģeris (sast.). Latvijas diplomātijas gadsimts. Latvijas diplomātijas un ārlietu dienesta pirmais gadsimts (1919–2019) diplomātu esejās. Rīga 2020. 606 lpp. ISBN 978-9934-0-8820-9

Jānis Taurēns

Aizvadītā Latvijas neatkarības simtgade radija pašsaprotamu vēlmi atskatīties uz simts gados paveikto. Ārpolitika vienmēr bijusi nesaraujami saistīta ar Latvijas Republikas likteni laiku lokos. Ne vienmēr mūsu tautai ir izdevies lemt savu likteni pašai, tomēr nu jau vairāk nekā puse gadsimta ir aizvadīta neatkarības apstākļos.

2020. gadā nāca klajā diplomāta un jurista Mārtiņa Drēģera iniciētā un sastādītā 606 lappuses biezā grāmata “Latvijas diplomātijas gadsimts”, tā sastāv no M. Drēģera priekšvārda un 26 nodaļām, kuras drīzāk būtu jāsauc par rakstiem vai, kā izvēlējušies teikt paši autori, – par esejām. Grāmatā ievietoti vairāki vēsturiski pārskati par

ārpolitikas norisēm pagātnē un diplomātu esejas par valsts mūsdienu ārpolitikas problēmjautājumiem. Īsā ievadā ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs īpaši uzsver, ka Latvijas ārpolitiskās koncepcijas pamatā jābūt orientācijai uz Rietumiem: “*Latvijai skaidri un neapšaubāmi jāpozicionējas kā Rietumu civilizācijas sastāvdaļai*” (17. lpp.).

Grāmatā ievietota arī hronoloģiska tabula par galvenajiem notikumiem Latvijas ārpolitikā, to sastādījuši Valdis Rūsiņš un Gints Apals. Diemžēl 30 gadus ilgam periodam kopš neatkarības atjaunošanas veltītas tikai nepilnas trīs lappuses, un, piemēram, laikā no 2008. līdz 2013. gadam nav noticis gluži nekas ievērojamas cieņās, lai gan tas neliekas pamatoti.

Pie vēsturiskajiem pārskatiem jāmin Ginta Apala raksts par valsts ārpolitiku starpkaru periodā, Argitas Daudzes pārskats par Latvijas diplomātisko dienestu okupācijas periodā un paša M. Drēģera apcerējums par personībām Latvijas ārlietu dienestā. Grāmata iepriecina vēsturnieka sirdi arī tajā ziņā, ka vairākkārt uzsver Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes mācībspēku un studentu devumu Latvijas ārlietu dienestam pēc neatkarības atjaunošanas (Alberts Sarkanis 147. lpp. un Mārtiņš Drēģeris 535 lpp.). Vispārīnnot varētu teikt, ka Latvijas ārpolitika un vēsture ir cieši saistītas gan filozofiskā, gan konkrētu personību līmenī. Protams, šī nav vienīgā Ārlietu ministrijas sagatavotā grāmata. Īpaši jāatzīmē diplomātu eseju (atmiņu) krājums, kas iznāca pirms dažiem gadiem.¹

Uzmanību piesaista G. Apala pārskats par valsts ārpolitiku pirms Otrā pasaules kara. Autors ļoti kritiski vērtē valsts ārpolitiku kara priekšvakarā, norādot uz Baltijas Antantes vājumu un nespēju izšķirīgi rīkoties kritiskajā pirmskara situācijā. Arī Baltijas valstu neitralitātes politiku G. Apals pamatoti vērtē kā neadekvātu. Vai Latvijai bija kāda ārpolitiska alternatīva

1939.–1940. gada traģēdijai? Katrā gadījumā tā nebija meklējama Krievijā. “*Nepietiekama izpratne par komunistiskā režīma totalitāro raksturu deva pamatu ilūzijām par iespēju saglabāt*” ierobežotu neatkarību vai zināmu autonomiju (61. lpp.). Vēstures literatūrā ir spilgti izteikts uzskats: “*Lai kādi arī nebūtu bijuši Latvijas ārpolitikas un diplomātijas trūkumi vai stiprās puses, diplomātiskā ceļā Latvijas drošība vispār nebija nodrošināma.*”²

Vēstniece Argita Daudze pievērsusies Latvijas diplomātijas un trimdas organizāciju darbībai okupācijas periodā. Viņa atzīmējusi šo diplomātu un organizāciju lomu Baltijā, īpaši uzsverot ASV nostāju, gan būdama pietiekami kritiska pret Rietumu politiku. A. Daudze atzīmē, ka šis periods prasīja “*gan pacietību, gan elastību no baltiešiem, lai [...] uzturētu spēkā prasību par okupācijas izbeigšanu*” (82. lpp.). Mārtiņš Drēģeris apņēmis portretēt personības Latvijas diplomātiskā dienesta vēsturē. Protams, gan 1919., gan 1991. gadā bija līdzīgas problēmas – Ārlietu ministrija bija jāveido no jauna. Abos gadījumos liela loma bija humanitāro zinātņu speciālistiem (502., 535. lpp.), un abos gadījumos sākumā trūka atbilstoša atalgojuma. Interesants aspekts esejā ir diplomātu lomas atspoguļojums ārpolitiskajā dienestā. Esējā plaši aplūkota atsevišķu diplomātu darbība, reizēm pat pārāk plaši, piemēram, Miķeļa Valtera ieguldījums apskatīts no 508. līdz 512. lappusei, savukārt, rakstot par mūsdienu diplomātiem, tekstā dominē plašs personu uzskaitījums bez izvērsta apskata, kas droši vien pamatoti atstāts tagadnes un nākotnes vēsturniekiem.

Apcerējumiem par Latvijas mūsdienu ārpolitiku ir ļoti prominenti autori. Publicistiskajā literatūrā atzīmēta vairāku grāmatas autoru svarīgā loma Latvijas eiroatlantiskajā integrācijā, piemēram, gatavojot NATO samitu.³ Vairākiem autoriem ir nenovērtējama nozīme Latvijas neatkarības

atjaunošanā, tās starptautiskajā atziņā un ārlietu dienesta izveidē.

Autoru vidū ir trīs ārlietu ministri (Sandra Kalniete, Māris Riekstiņš un Edgars Rinkēvičs), daudzi vēstnieki un citi ietekmīgi diplomāti. Šo rakstu tematika skar galvenos ārpolitikas virzienus, piemēram, Latvijas integrāciju Eiropas Savienībā (Eduards Stiprais, 185.–208. lpp.), attiecības ar ASV (Ilgvars Kļava, 241.–268. lpp.) un attiecības ar Krieviju (Gunda Reire, 287.–306. lpp.).

Ilgvara Kļavas rakstā par attiecībām ar ASV ir vairāki konceptuāli interesanti aspekti, piemēram, viņš uzsver, ka Latvijas ārpolitika 90. gados bija “stingri sakņota reālismā”, ko noteica valsts vēsturiskā pieredze, Krievijas armijas izvešanas procesa pieredze, ģeopolitiskā situācija. Latviju nevarēja glābt “ANO vai EDSO vai Eiropas Padome” (250. lpp.), bet droša izvēle bija tikai “pievienošanās NATO militārajai aliansei, kurā ASV spēlē vadošu lomu” (251. lpp.). Kopumā autors augstu vērtē ASV nozīmi Latvijas drošības nostiprināšanā, norādot uz konkrētiem lēmumiem NATO paplašināšanās procesā 90. gados. No raksta uzzinām, ka īsu brīdi pēc “Krievijas militārās agresijas” sākuma pret Ukrainu ASV gaisa spēku elementi dažu stundu laikā tika pārvietoti atbilstoši jaunajai situācijai (264. lpp.). I. Kļava tomēr kritiski vērtē atslābumu, kas iestājās Latvijas ārpolitikā pēc uzņemšanas NATO. Pazīmes, kas liecināja par nepatīkamām pārmaiņām jau kopš Krievijas un Gruzijas kara 2008. gadā, netika pienācīgi novērtētas.

Gunda Reire analizējusi Latvijas un Krievijas attiecību dinamiku. Izejas punkts, no kura būtu jāsāk Krievijas politikas analīze, pētniecei ir atziņa, ka Krievijas ceļš balstīts “uz padomju sentimentu, piepildītu ar imperiālistisku garu un mērķi atgūt savu superlielvaras statusu, ideoloģisko dominanci un kontroli ārpus valsts robežām”. Savukārt Latvijas uzdevumi ir sarežģīti, tiem raksturīga

gan “cīņa pret Krievijas ģeopolitisko ietekmi, gan vēlme veidot noturīgas diplomātiskas attiecības” (290. lpp.).

Šo rindu autoram, savukārt, šķiet, ka abas vēlmes nav savietojamas, Krievija nepiekritīs “normāli tirgoties”, atsakoties no politiskām interesēm un prasībām. Pat pirmskara periodā PSRS ekonomiskā politika pret Latviju bija tikai tās politiskās spēles sastāvdaļa.⁴ G. Reire norāda, ka Krievijas lēmumiem ekonomiskajā jomā ir “politisks un stratēģisks raksturs” (293. lpp.). Tādos apstākļos arī rūpīgi gatavotajām Valsts prezidentu vizītēm Maskavā 2005. un 2010. gadā nebija raksturīgi ekonomiski un politiski ieguvumi. Runājot par nākotni un kopumā, autore secina, ka arī Rietumi ir dzīvojuši zināmā pašapmānā attiecībās ar Krieviju, būdami nepamatoti optimistiski par nākotni (303. lpp.).

Vēstnieks Eduards Stiprais nodaļā par Eiropas integrāciju atzīmē, ka tas bijis viņa dzīves lielākais piedzīvojums. Arī viņš noraida citas iespējamās ārpolitiskās izvēles kā nepamatotas, kaut arī Baltijas valstis tika uzskatītas par otršķirīgām salīdzinājumā ar Centrāleiropas valstīm un tās nebija “lielvalstu politikas radaros” (185.–187. lpp.). Tomēr Latvijas ārpolitikas konsekventais kurss, kuram izdevās radīt zināmu iekšpolitisku konsensu un kuru spēcīgi atbalstīja Ziemeļvalstis, nozīmēja lūzumu un pakāpeniskus panākumus. Iestāšanās sarunas Eiropas Savienībā bija nopietns pārbaudījums ārpolitiskā dienesta kapacitātei (kompetence, svešvalodu zināšanas, Eiropas tiesību integrācija), kā arī visas valsts pārvaldes kapacitātei. Zināma nozīme bija arī ģeopolitiskajiem aspektiem, lai gan to loma varēja būt pat lielāka, kā piesardzīgi atzīst E. Stiprais.

Vairākas esejas veltītas mazāk zināmiem jautājumiem. Ingrīda Levence raksta par attiecībām ar jaunajām neatkarīgajām valstīm, kas izveidojās pēc PSRS sabrukuma, un Ķīnas Tautas Republiku

(307.–326. lpp.). Varbūt šāds tvērums ir pārāk plašs, ņemot vērā Ķīnas milzīgo nozīmi mūsdienu pasaules politikā. Sandra Kalniete pievērsusies neatkarības starptautiskās atzišanas unikālajam procesam (101.–115. lpp.), konstatējot, ka tā sauktās lienošās atzišanas process bija unikāls diplomātijas vēsturē. Mārtiņš Virsis, rakstot par neatkarības atjaunošanas diplomātiskajiem aspektiem, norāda, ka starptautiskās tiesības, uz kurām balstījās Baltijas valstu neatkarības atjaunošana, ir atkarīgas no valstu “*gatavības un apņēmības [...] tās*

aizstāvēt un īstenot dzīvē” (124. lpp.). Šī principa izpratne kļuva īpaši svarīga neatkarības atjaunošanas periodā, un par to nevajadzētu aizmirst arī tagad.

Daudzām esejām pievienots literatūras saraksts vai atsauces, kas arī liecina par grāmatas vērtību. Pats par sevi saprotams, ka tās kļūs par Latvijas diplomātijas vēstures avotiem, kas atspoguļo ne tikai faktus, bet arī konceptuālu izpratni par Latvijas ārpolitikas problēmām. Rezumējot jāatzīmē, ka Ārlietu ministrijas publicistisko darbu būtu vērts turpināt.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ KRISTĪNE KOZLOVA (sast.). Atgriešanās Eiropā Latvijas prezidentu, premjerministru, ministru un diplomātu esejās: no starptautiskās atzišanas līdz pirmajai prezidentūrai Eiropas Savienībā, 1990–2015. Rīga 2016. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/file/305363>
- ² AIVARS STRANGA. Latvijas – padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā: Latvijas – padomju Krievijas attiecības 1919.–1925. gadā. Rīga 2000, 227. lpp.
- ³ SANITA JEMBERGA, PAULS RAUDSEPS, GUNTA SLOGA. VVF. Prezidentes Vairas Viķes-Freibergas politiskā biogrāfija. Rīga 2008, 164. lpp.
- ⁴ STRANGA, Latvijas – padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā, 216.–224. lpp. et al.